
установлена стараннями родини і громадськості меморіальна дошка, а одна із вулиць нового мікрорайону, неподалік досліджуваного вченим Ленківецького городища, рішенням Чернівецької міської ради названа на честь Б. О. Тимошука».

Список використаних джерел та літератури

1. Масан О. Борис Тимошук – видатний дослідник давньої історії слов'ян. (До 80-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності) // Буковинський журнал. – 1999. – Ч. 1–2.
2. Логвин Г. Н., Тимошук Б. А. 1961 Белокаменный храм XII в. в с. Василеве // Памятники культуры СССР: Исследования и реставрация. – 1988. – Т. 3.
3. Патріарх української та буковинської археології // Борис Онисимович Тимошук: Бібліографічний покажчик. – Чернівці. – 39 с.
4. Михайлина Л., Мисько Ю. Внесок Ірини Русанової у вивчення пам'яток давніх слов'ян // МДАПВ. – Львів. – 1998. – Вип. 7. – С. 61–63.
5. Михайлина Л. П., Тимошук Б. А. Славянские памятники бассейна Верхнего Прута VIII–X вв. // Славяне на Днестре и Дунае. – Киев, 1983. – С. 205–209.
6. Пивоваров С. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – Чернівці-2001.
7. Русанова И. П., Тимошук Б. А. Древнерусское Поднестровье. – Ужгород, 1984. – 144 с.

Мар'ян Колос

аспірант Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
м. Львів

ІСТОРИОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОЛЕКСАНДРА ЧЕРНИША

Статтю присвячено діяльності відомого українського дослідника Наддністрянщини Олександра Черниша. Висвітлюються основні досягнення цього вченого у видавничій справі. Подано характеристику найважливіших праць науковця, які стосуються вивчення палеоліту Наддністрянщини, а також простежується його життєвий шлях.

Ключові слова: палеоліт, Олександр Черниш, Наддністрянщина, археологічні дослідження, Бабин, Кормань, Молодове.

Про значущість та загально визнаний міжнародний рейтинг Олександра Панкратовича Черниша свідчить кількість цитувань та посилань на його наукові праці. Хоча не залишив він після себе розгорнутої автобіографії, про відомого палеолітознавця написано чимало [55, с. 217; 1, с. 283–284; 4, с. 205; 3, с. 247–248]. Найбільше до цієї справи долучився його учень Олександр Ситник [11, с. 21–23; 2, с. 5–13; 7, с. 106–133; 8, с. 254–287; 6, с. 250–296; 9, с. 7–23; 10, с. 11–16].

Життєвий шлях Олександра Черниша (коротко, за працями О. Ситника). Народився Олександр Черниш наприкінці 1918 р. в селі Холми на Чернігівщині. Після закінчення школи у 1936 р. він поступає на перший курс історичного факультету Київського державного університету імені Т. Шевченка. На третьому курсі він бере участь в експедиції Т. Пассек у 1938 (?) році. Відбувши час війни у полоні та у штрафбатальйоні, у кінці 1945 року Олександр повертається до Києва, де влаштовується на роботу в Інститут археології АН.

Варто віддати належне систематичним та комплексним польовим дослідженням Олександра Панкратовича, котрі обіймають 1946–1986 рр. У 1946 р. він розпочинає власні дослідження палеолітичної стоянки Володимирівка на Кіровоградщині; 1948 р. проводить розвідкові обстеження на Дністрі та продовжує роботи у Володимирівці (на цю тему він захищає кандидатську дисертацію «Володимирівська палеолітична стоянка») [2, с. 5]. Починаючи з 1949 р. й протягом трьох польових сезонів він розкопує пам'ятку – Бабин I. У 1951 р. новостворений Інститут суспільних наук АН УРСР утворює Дністрянську палеолітичну експедицію під керівництвом Олександра Панкратовича, яка стала однією з найплідніших в Європі. Тоді ж продовжуються розкопки стоянки Молодове V і пам'ятки Вороновиця I на Дністрі. У 1955 році вперше розпочинаються польові роботи на стоянці Молодове I, дещо пізніше Олександр Черниш досліджує пам'ятки Атаки I та Атаки VI, а в 1966–1968 рр. – стоянки Оселівка I, II, III.

Однією з опорних пам'яток Наддністрянщини є стоянка Кормань IV, котру Олександр Панкратович досліджував протягом 1969–1976 рр. Подібно як на молодоських стоянках, тут простежено десяток верхньопалеолітичних горизонтів, два найнижчі мустьєрські культурні шари та два мезолітичні. Не менш важливими

були польові роботи на інших палеолітичних та мезолітичних пам'ятках – Фрумушиках, Бабині, Вороновиці та ін. З 1977 і по 1984 рр. вчений веде широкомасштабні розкопки дуже важливої стоянки Молодове I.

Останні два роки своєї польової діяльності О. Черниш провів в Оселівці на Дністрі, розкопуючи стоянки Оселівка I і II у 1985 і 1986 роках.

Загалом же, результатом польових робіт Олександра Черниша стало відкриття 220 нових археологічних місцезнаходжень, частина котрих досліджена стаціонарно.

Наукова діяльність. Усі свої теренові роботи дослідник присвятив вирішенню низки проблем, які стосувалися вивчення мустьєрських та верхньопалеолітичних пам'яток, стратиграфії плейстоцену, питань геоморфології й палеогеографії та ін. Польові дослідження вченого характеризуються надзвичайною сумлінністю і послідовністю виконання робіт та, що є ключовим, комплексністю щодо постановки та вирішення проблеми.

Матеріали, отримані під час досліджень Олександра Панкратовича, опубліковані ним у монографічних роботах, колективних працях, різноманітних археологічних виданнях, численних статтях, повідомленнях та замітках (див. бібліографію праць О. Черниша в статтях Ситник, Грибович, Мацкевий, 1998; Ситник, 2008).

Аналізуючи праці О. Черниша слід виокремити ті, котрі присвячені роботам на конкретних пам'ятках (Бабин, Молодове, Кормань), постановці теоретичних проблем (використання статистичного методу; типологія знарядь праці) й висвітленню соціально-економічних та культурних аспектів палеолітичної людини (житлобудівництво, мистецтво, релігія). Актуальною та дискусійною постає проблема хронології та періодизації палеоліту в роботах науковця.

Однією з перших ґрунтовно вивчених пам'яток О. Чернишом є Володимирівка на Кіровоградщині. В 1949 р. побачила світ стаття Олександра Панкратовича «Пізньопалеолітична стоянка коло с. Володимирівка» [52, с. 284-288]. В ній подана детальна характеристика культурних решток виявлених на пізньопалеолітичній стоянці.

Через рік вийшла стаття «Новые исследования Владимирской палеолитической стоянки» (1950 р.), яка присвячена польовим роботам на однойменній пам'ятці, аналізу геологічних умов та детальній характеристиці крем'яних знарядь, фауністичних решток й місця Володимирівки серед інших пізньопалеолітичних пам'яток [30, с. 89-95].

Стаття Олександра Панкратовича «Владимирская палеолитическая стоянка» (1953 р.), висвітлює результати робіт на пам'ятці Володимирівка, детально аналізуються виявлені артефакти, розглядаються хронологічно-періодизаційні аспекти [12, с. 43-51].

В 1953 р. Побачила світ узагальнююча робота «Володимирівська палеолітична стоянка» [45, с. 3-75]. Тут подається характеристика культурних решток виявлених на пізньопалеолітичній стоянці, а також простежується роль і місце цієї пам'ятки серед групи пізньопалеолітичних пам'яток. Робота складається із п'яти розділів, які висвітлюють історію дослідження Володимирівки, геологічні умови залягання артефактів, містять характеристику матеріалів культурних шарів стоянки, простежується фауна і особливості кліматичних умов того часу.

Палеолітичним пам'яткам бабинської групи Олександр Панкратович присвятив декілька важливих публікацій. В статті «Краткое сообщение об археологических разведках 1948 г. на Днестре», яка вийшла у БКИЧП (1950 р.), автор аналізує матеріали з таких пунктів: Бабин III, Бабин VI, Бабин VII та ін.

Чергова публікація з'явилася у 1950 р. «Новые данные о палеолите и мезолите на Днестре» [29, с. 26-39]. В ній проводиться аналіз нововідкритих палеолітичних та мезолітичних пам'яток басейну Дністра. Дається оцінка внеску попередніх науковців в цій галузі – М. Рудинського, Н. Морошана, Ч. Амброжевича, С. Бібікова, П. Борисковського.

Важливе місце, поряд з іншими пам'ятками, відведено стоянці Бабин I у публікації «Мустьєрскиеместонахождения Среднего Поднестровья», що вийшла у 1952 р. [26, с. 56-61]. В роботі аналізуються матеріали мустьєрських пам'яток Середнього Подністров'я та визначається їхнє культурно-історичне місце.

Одна з найвагоміших публікацій Олександра Панкратовича присвячених Бабині побачила світ у 1953 р. під назвою «Палеолитическая стоянка Бабин I» [35, с. 56-64]. Стаття висвітлює результати польових робіт на стоянці Бабин I, характеризуються виявлені артефакти та простежується культурно-історичне місце пам'ятки серед інших пам'яток Середнього Подністров'я.

Результати пізніших досліджень бабинських пам'яток містяться в таких публікаціях: «Исследования палеолита на Днестре» [17, с. 120-132]; «Исследования позднепалеолитических стоянок Среднего Поднестровья» [18, с. 159-160]; «Дослідження на Дністрі в 1950-1951 рр.» [47, с. 189-193] та ін.

У провідних палеолітознавців слово «Молодове» асоціюється зі словами «Україна», «Дністер», «Олександр Черниш». Археологічні матеріали культурних горизонтів молодовських стоянок опубліковані у ба-

гатьох десятках статей і повідомлень, у кількох монографічних роботах, однак джерелознавчі аспекти цих поселень насправді невичерпні.

У роботі «Дослідження на Дністрі в 1950-1951 рр.», котра вийшла в 1956 році, висвітлюються підсумки польових робіт в 1950-1951 рр. Дністрянської археологічної експедиції на Середньому Подністров'ї, автор наголошує на важливості стоянки Молодове V, де виявлено два культурні шари [47, с. 189-193].

Важливою є стаття «Многослойная стоянка Молодова V», що побачила світ у 1957 р. [25, с. 45-53]. Стаття присвячена аналізу виявлених знахідок на пам'ятці Молодове V, визначається її культурно-історичне місце та наголошується на періодизаційних питаннях.

Через рік Олександр Панкратович опублікував статтю «Палеолитическая стоянка Молодова I» [38, с. 118-121]. В роботі висвітлюються результати польових робіт на пам'ятці Молодове I, дається аналіз виявлених решток, описується геологічна ситуація та окреслюються періодизаційні питання.

Важливою є публікація «Исследования стоянки Молодова V в 1955 г.», яка з'явилася у 1958 р. [19, с. 48-56]. Стаття присвячена аналізу виявлених знахідок на пам'ятці Молодове V польовими дослідженнями в 1955 р., визначається її культурно-історичне місце та наголошується на хронологічному аспекті.

Важлива інформація стосовно досліджень мустьєрських жител на основі молодовських пам'яток міститься у статтях: «Остатки жилища мустьерского времени на Днестре» [33, с. 149-152] та «К вопросу о жилищах мустьерского времени» [22, с. 3-10].

У публікації «Некоторые итоги исследований палеолита Поднестровья (1946-1957 рр.)», що вийшла друком в 1960 р., поряд з іншими палеолітичними стоянками Подністров'я аналізуються пам'ятки Молодове I та Молодове V [28, с. 3-21]. Автор наголошує на значущості стоянки Молодове V, де вдалося виявити рештки від 12 різночасових поселень у вигляді крем'яних знарядь, рештків фауни, вогнищ, вугілля та вохри.

Вагомою є стаття Олександра Панкратовича «Мустьерские слои стоянки Молодова V», яка побачила світ у 1961 році [27, с. 77-88]. Автор висвітлює результати польових досліджень мустьєрських шарів стоянки Молодове V.

Значної уваги заслуговує публікація «Мустьєрські шари багат шарових стоянок Молодове I та Молодове V», яка також з'явилася у 1961 році [49, с. 3-21]. В статті висвітлені результати польових досліджень 1956-1958 років нижніх, мустьєрських шарів стоянок Молодове I та Молодове V. Що дало змогу автору стверджувати, що пізній палеоліт Подністров'я розвивався на основі пам'яток мустьє, що мають деякі риси левалуазької техніки.

Детальний аналіз мустьєрських шарів Молодового V проведений у статті «Дослідження найнижчих мустьєрських шарів стоянки Молодове V», що вийшла в 1971 році [48, с. 13-21].

У 1982 р. вийшов у світ збірник спеціалістів різних природничих наук, які висвітлили низку питань екології первісної людини Молодового I (і її культури – велика стаття О.Черниша) [24, с. 6-102]. Збірник організований і виданий під патронатом INQUA – Комісії з вивчення четвертинного періоду АН СРСР.

У 1987 р. комплексні дослідження за участю багатьох спеціалістів різних природничих дисциплін увінчалися виходом у світ колективної монографічної праці «Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда», у якій центральне місце займає стаття О. Черниша про археологічні роботи на пам'ятці [14, с. 7-93].

Кормань IV стала першою, комплексно вивченою та всебічно проаналізованою пам'яткою, матеріали якої опубліковані в 1977 р. у збірнику «Многослойная палеолитическая стоянка Кормань IV на Среднем Днестре» [23, с. 7-77]. Збірник виданий до X конгресу INQUA, що проходив у Великобританії у 1977 р. В першому розділі «Історія дослідження й деякі свідчення про геологічну ситуацію стоянки» висвітлюються польові роботи на пам'ятці проведені попередниками: Н. Морошаном та І. Ботезом, а також характеризуються результати досліджень автора; висвітлюється геологічна ситуація на стоянці. Наступний розділ містить детальну характеристику культурних шарів Корманя IV й включає такі структурні підрозділи: нижні палеолітичні шари, поселення ранньої пори пізнього палеоліту, верхні пізньопалеолітичні поселення та мезолітичні поселення. Останнім є розділ «Деякі підсумки дослідження стоянки», де висвітлюється культурно-історичне місце пам'ятки серед інших палеолітичних пам'яток.

Стоянці Кормань присвячено ще декілька важливих публікацій, серед яких варто відзначити: «Исследования многослойной стоянки Кормань IV в 1970 г.» [16, с. 3-21]; «Розкопки стоянки Кормань IV в 1969 р.» [54, с. 311-312]; «Багат шарова стоянка Кормань IV та її стратиграфічне значення» [44, с. 41-54]; «Палеолитическая стоянка Кормань IV» [37, с. 399-411] та ін.

Варто відзначити узагальнюючі та важливі публікації, що присвячені іншим палеолітичним пам'яткам Наддністрянщини: Оселівці, Вороновиці, Атакам. Серед них варто виділити такі: «Палеолитическая стоянка Вороновица I» [36, с. 40-47]; «Вороновица I» [13, с. 18]; «Палеолитическая стоянка Атаки I» [34, с. 102-112]; «Исследования стоянки Оселивка I в 1968-1969 рр.» [20, с. 68-77] та ін.

Слід наголосити на інших значних роботах дослідника. Уже на кінець 1950-тих років Олександр Панкратович підготував докторську дисертацію на тему «Пізній палеоліт Середнього Придністров'я», яку успішно захистив у 1960 р. Роком раніше (1959) у серії «Труди Комиссии по изучению четвертинного периода», XV том, вийшла друком велика його монографія під тією ж назвою, що стала своєрідною віхою у вивченні палеоліту Східної Європи [40, с. 5-214]. Варто звернути увагу ще на одну монографію О. Черниша – «Ранний и средний палеолит Приднестровья», яка вийшла друком у 1965 р. в Москві у тій же серії «Труды Комиссии по изучению четвертинного периода» [42, с. 3-137].

Застосовуючи методи картографування та каталогізації, вчений опублікував кілька наукових каталогів пам'яток палеоліту та мезоліту («Карта палеоліту УРСР. Наукові записки Інституту суспільних наук», 1954, т. II; «Палеолит и мезолит Приднестровья», 1973).

За ініціативою О.П. Черниша і під його безпосереднім керівництвом у 1980-тих роках колективом відділу археології було підготовлено і опубліковано трьохтомне видання «Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині» – фактично каталог пам'яток, але в нім зібрана уся найважливіша інформація про усі відомі на той час пам'ятки [5, с. 3-21, 134-139]. Ці книги особливо важливі в джерелознавчому та бібліографічному аспектах; дотепер вони є єдиним каталогом пам'яток величезного географічного регіону Західної України.

Спектр проблем, які Олександр Панкратович висвітлював у своїх публікаціях та дослідженнях не вичерпується лише окремими пам'ятками, чи зведеними каталогами, а й стосуються питань первісної культури, мистецтва, класифікації знарядь праці та застосування різноманітних археологічних методів. Так у статті «Флейта палеолитического времени», аналізується знахідка рогу північного оленя видовженої форми в четвертому горизонті Молодового V, що належить до пізньомадленського часу [43, с. 129-130]. Наявність на артефакті отворів дозволяє трактувати його як музичний інструмент типу флейти. Порівняно з аналогічними знахідками вона досконаліша, більш відповідає музичному інструменту типу флейти, які зараз існують.

У публікації «Изображения человеческой фигуры палеолитического времени», автор акцентує на аналізі виявлених у сьомому горизонті стоянки Молодове V п'ятьох «жезлів» із рогу північного оленя [15, с. 38-39]. Детально характеризується третій жезл, на поверхні якого є не тільки сліди орнаменту у вигляді трьох рядів тонких паралельних ліній, але й рельєфне зображення людської фігури.

Важливою є стаття «Про статистичний метод у вивченні палеоліту та мезоліту», котра опублікована у 1959 році [53, с. 29-39]. На основі статистичного методу, автор висвітлює дослідження артефактів палеоліту та мезоліту. Дослідник наголошує на новаторстві та інноваційності цього підходу. О. Черниш критикує типологічний метод, як такий, що акцентує на окремих та часто випадкових речах. Досконалішим є статистичний метод, за допомогою якого можна порівнювати комплекси матеріалів різноманітних пам'яток між собою, він дає можливість визначати хронологічне місце певних пам'яток, виявляти подібність пам'яток різних районів та простежувати локальні відмінності між ними, відображати особливості в розвитку крем'яної індустрії протягом тривалого часу. Автор описує застосування цього методу при вивченні колекцій Вороновиці I, Бабина I, Молодового I та V.

Варто також відзначити наступні публікації: «Пещера с древними рисунками» [39, с. 99-103]; «Новая пам'ятка первісного мистецтва» [50, с. 40-53]; «К вопросу о времени сложения родового строя» [21, с. 81-85]; «О номенклатуре позднепалеолитических орудий в связи со статистическим методом» [32, с. 3-11]; «Развитие присваивающего хозяйства и характер изменения природной среды в период палеолита и мезолита на территории Прикарпатья» [41, с. 117-122]; «О времени возникновения палеолитического искусства в связи с исследованиями стоянки Молодова I в 1976 г.» [31, с. 18-23]; «Особенности социального ладу мустьєрської та домустьєрської доби» [51, с. 42-46]; «Деякі результати практичного використання методів ізотопного датування в дослідженнях палеоліту Подністров'я» [46, с. 12-14] та ін.

Звісно, це далеко не повний перелік наукових праць О. Черниша, однак цього достатньо, щоб висвітлити чималий внесок, зроблений видатним науковцем у розвиток археологічної науки. Завдяки його старанням наддністрянські пам'ятки зайняли чільне місце в історії науки не лише як палеолітичні стоянки, але й як опорні пункти четвертинної геології Східноєвропейської рівнини. В результаті спільних досліджень О. Черниша та І. Іванової розроблена єдина геостратиграфічна та хронопериодизаційна модель розвитку природи та суспільства від кінця середнього палеоліту до неоліту. Ця схема в багатьох аспектах не застаріла і сьогодні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX століття. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.
2. Грибович Р., Мацкевий Л., Ситник О. Пам'яті Олександра Черниша // МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. Постаті української археології. – С. 5-13.
3. Крушельницька Л. І. Рубали ліс... (Спогади галичанки). – Львів, 2001. – 260 с.
4. Мезенцева Г. Дослідники археології України. Енциклопедичний словник-довідник. – Чернівці, 1997. – 205 с.

5. Пам'ятки палеоліту Прикарпаття і Волині // Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку. – К., 1981. – С. 310.
6. Ситник О. С. «Епоха Черниша» у вивченні палеоліту Західної України (до 90-річчя Олександра Панкратовича Черниша, 1918-1993) // АДЛУ. – Львів, 2008. – Вип. 11. – С. 250-296.
7. Ситник О. С. Львівська археологічна школа у період потрясінь та випробувань (1939-1951) // АДЛУ. – Львів, 2006. – Вип. 9. – С. 106-133.
8. Ситник О. С. Польові дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР (1940-1950) // АДЛУ. – Львів, 2007. – Вип. 10. – С. 254-287.
9. Ситник О. С. Олександр Панкратович Черниш: людина і науковець // Кам'яна доба України. – Київ, 2008. – Вип. 11. – С. 7-23.
10. Ситник О. С. Олександр Черниш – визначний дослідник палеоліту та організатор науки // МДАПВ. – Львів, 2009. – Вип. 13. – С. 11-16.
11. Ситник О. С. Олександр Черниш і Молодове // МДАПВ. – Львів, 1998. – Вип. 7. Постаті української археології. – С. 21-23.
12. Черниш А. П. Владимировская палеолитическая стоянка // БКИЧП. – 1953. – Вип. 17. – С. 43-51.
13. Черниш А. П. Вороновица I // УРЕ. – 1960. – Т. 3. – С. 18.
14. Черниш А. П. Эталонная многослойная стоянка Молодова V // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. – М., 1987. – С. 7-93.
15. Черниш А. П. Изображения человеческой фигуры палеолитического времени // КСИА АН УССР. – 1956. – Вип. 6. – С. 38-39.
16. Черниш А. П. Исследования многослойной стоянки Кормань IV в 1970 г. // Тезисы докладов, посвященные итогам полевых археологических исследований в 1970 г. в СССР. – Тбилиси, 1971. – С. 3-21.
17. Черниш А. П. Исследования палеолита на Днестре // КСИИМК. – 1954. – Вип. 56. – С. 120-132.
18. Черниш А. П. Исследования позднепалеолитических стоянок Среднего Поднестровья // КСИА АН УРСР. – К., 1955. – Вип. 4. – С. 159-160.
19. Черниш А. П. Исследования стоянки Молодова V в 1955 г. // КСИИМК. – 1958. – Вип. 73. – С. 48-56.
20. Черниш А. П. Исследование стоянки Оселивка I в 1968-1969 гг. // КСИА АН УССР. – 1971. – Вип. 126. – С. 68-77.
21. Черниш А. П. К вопросу о времени сложения родового строя // Краткие сообщения Одесского археологического музея за 1962 г. – Одесса, 1964. – С. 81-85.
22. Черниш А. П. К вопросу о жилищах мустьерского времени // КСИА АН УССР. – 1960. – Вип. 10. – С. 3-10.
23. Черниш А. П. Многослойная стоянка Кормань IV и ее место в палеолите // Многослойная стоянка Кормань IV. – М., 1977. – С. 7-77.
24. Черниш А. П. Многослойная стоянка Молодова I // Молодова I – уникальное мустьерское поселение на Среднем Днестре. – М., 1982. – С. 6-102.
25. Черниш А. П. Многослойная стоянка Молодова V // КСИИМК. – 1957. – Вип. 67. – С. 45-53.
26. Черниш А. П. Мустьерские местонахождения Среднего Поднестровья // КСИИМК. – 1952. – Вип. 48. – С. 56-61.
27. Черниш А. П. Мустьерские слои стоянки Молодова V // КСИИМК. – 1961. – Вип. 82. – С. 77-88.
28. Черниш А. П. Некоторые итоги исследований палеолита Поднестровья (1946-1957 гг.) // Материалы и исследования по археологии юго-запада СССР и Румынской Народной Республики. – Кишинев, 1960. – С. 3-21.
29. Черниш А. П. Новые данные о палеолите и мезолите Днестра // КСИА АН СССР. – 1950. – XXXII. – С. 26-39.
30. Черниш А. П. Новые исследования Владимирской палеолитической стоянки // КСИА АН СССР. – 1950. – XXXI. – С. 89-95.
31. Черниш А. П. О времени возникновения палеолитического искусства в связи с исследованиями стоянки Молодова I в 1976 г. // У истоков творчества. – Новосибирск, 1978. – С. 18-23.
32. Черниш А. П. О номенклатуре позднепалеолитических орудий в связи со статистическим методом // КСИИМК. – 1967. – Вип. 111. – С. 3-11.
33. Черниш А. П. Остатки жилища мустьерского времени на Днестре // СС. – 1960. – № 2. – С. 149-152.
34. Черниш А. П. Палеолитическая стоянка Атаки I // БКИЧП. – 1968. – Вип. 35. – С. 102-112.
35. Черниш А. П. Палеолитическая стоянка Бабин I // КСИИМК. – 1953. – Вип. 49. – С. 56-64.
36. Черниш А. П. Палеолитическая стоянка Вороновица I // КСИИМК. – 1956. – Вип. 63. – С. 40-47.
37. Черниш А. П. Палеолитическая стоянка Кормань IV // Материалы по четвертичному периоду. – К., 1974. – С. 399-411.
38. Черниш А. П. Палеолитическая стоянка Молодова I // БКИЧП. – 1958. – Вип. 22. – С. 118-121.
39. Черниш А. П. Пещера с древними рисунками // БКИЧП. – 1953. – Вип. 18. – С. 99-103.
40. Черниш А. П. Поздний палеолит Среднего Поднестровья // ТКЧП. – 1959. – Вип. XV. – С. 5-214.

41. Черниш А. П. Развитие присваивающего хозяйства и характер изменения природной среды в период палеолита и мезолита на территории Прикарпатья // Палеоэкология древнего человека. – М., 1977. – С. 117-122.
42. Черниш А. П. Ранний и средний палеолит Поднестровья. – М., 1965. – С. 3-137.
43. Черниш А. П. Флейта палеолитического времени // КСИИМК. – 1955. – Вып. 59. – С. 129-130.
44. Черниш О. П. Багатошарова стоянка Кормань IV і її стратиграфічне значення // Археологія. – 1973. – № 9. – С. 41-54.
45. Черниш О. П. Володимирівська палеолітична стоянка. – К., 1953. – С. 3-75.
46. Черниш О. П. Деякі результати практичного використання методів ізотопного датування в дослідженнях палеоліту Подністров'я // Studia archeologica. – Львів, 1993. – № 1. – С. 12-14.
47. Черниш О. П. Дослідження на Дністрі в 1950-1951 рр. // АП УРСР. – Т. VI. – 1956. – С. 189-193.
48. Черниш О. П. Дослідження найнижчих мустьєрських шарів Молодова V в 1962–1964 рр. // Археологія. – 1971. – Вип. 1. – С. 13-21.
49. Черниш О. П. Мустьєрські шари багатошарових стоянок Молодове I та МолодовеV // МДАПВ. – 1961. – Вип. 3. – С. 3-21.
50. Черниш О. П. Нова пам'ятка первісного мистецтва // МДАПВ. – К., 1959. – Вип. 2. – С. 40-53.
51. Черниш О. П. Особливості соціального ладу мустьєрської та домустьєрської доби // Вісник АН УРСР. – 1983. – Вип. 6. – С. 42-46.
52. Черниш О. П. Пізньопалеолітична стоянка коло села Володимирівка // АП. – К., 1949. – Т. II. – С. 284-288.
53. Черниш О. П. Про статистичний метод у вивченні палеоліту та мезоліту // МДАПВ. – К., 1959. – Вип. 2. – С. 29-39.
54. Черниш О. П. Розкопки стоянки Кормань IV в 1969 р. // АДУ в 1969 р. – К., 1972. – С. 311-312.
55. Fillip J., Kozlowski L. Enzyklopadisches Handbuch zur Ur- und Fruhgeschichte Europas. – Prag. B. I. – 1966. – S. 635.

Валентин Пагор

молодший науковий співробітник
 відділу реставрації та реабілітації пам'яток
 архітектури НІАЗ «Кам'янець»
 м. Кам'янець-Подільський

АРХІВНІ СПРАВИ ЦДІАК УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АРХІТЕКТУРИ ТА ФОРТИФІКАЦІЇ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ХІХ ст.

У статті подано характеристику окремих архівних справ з фондів Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, що стосуються історичної забудови, фортифікації Кам'янця-Подільського ХІХ ст.

Ключові слова: архітектура, фортифікація, документи, історична забудова, Кам'янець-Подільський, ЦДІАК України.

Відповідно до відношення НІАЗ «Кам'янець» №01-20/251 від 20.06.2014 р. направлене дирекції Центрального державного історичного архіву України м. Київ (ЦДІАК України) проведено науково-пошукову роботу в фондах зазначеного архіву. Було виявлено та систематизовано 66 архівних справ, що стосуються історичної забудови Кам'янця-Подільського ХІХ ст. В даній статті подана характеристика 6 справ.

Мета роботи – виявлення та систематизування нових історичних відомостей з історії забудови і фортифікації Кам'янця-Подільського ХІХ ст. Підготувати огляд та витяги з окремих справ з метою подальшого їх використання в напрямках роботи Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець», а також для введення в обіг серед широкого загалу.

Матеріали архіву цінні тим, що вони суттєво доповнюють наявну джерельну базу будівельної історії Кам'янця-Подільського, зокрема Старого міста.

У ЦДІАК України сконцентровано документи, що висвітлюють історію нашої держави періоду її входження до складу Литви і Польщі (з ХІV до кінця ХVІІІ ст.), а також з першої половини ХVІІ ст. до революції 1917 р. Щодо історії м. Кам'янця-Подільського, то особливо цінним є фонд № 442. Він інформує про різні сторони будівельної історії міста: спорудження і ремонт громадських будівель, об'єктів фортифікації та військово-інженерного мистецтва, шляхів сполучень, культових споруд тощо. Щодо інформаційного наповнення виявлених справ, то це переважно листування органів влади з підрядниками, або вищою владою. Окремі документи містять інформацію про технічні характеристики об'єктів архітектури, їх стан, особливості використання. Чимало інформації містять справи про хід виконання будівельних чи ремонтних робіт, кошторисну вартість робіт та ін. Зрідка трапляються креслення та плани.